

Василь ФУТАЛА,*orcid.org/ 0000-0003-2521-4710**доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vfutala@ukr.net***ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКИХ УРЯДІВ ЩОДО УКРАЇНЦІВ
У 20 – 30-х рр. XX ст.: ВІЗІЯ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ¹**

У статті проаналізовано історіографічні джерела, що створені польськими дослідниками і відбивають політику урядів Другої Речі Посполитої щодо українців Галичини, Західної Волині, Холмицини і Підляшшя протягом 1920 – 1930-х рр. Визначено етапи та особливості розвитку теми в різних соціокультурних умовах, розкрито концептуальні основи і фактологічну наповненість конкретно-історичних досліджень, підбито підсумок пошукової роботи польських учених, окреслено коло недостатньо вивчених питань і перспективні напрями подальших наукових досліджень.

Ключові слова: *польська історіографія, історіографічне джерело, українсько-польські відносини, Друга Річ Посполита, Галичина, Західна Волинь, Холмицина, Підляшшя.*

Vasyl' FUTALA,*Ph D hab. (History), Professor of the Department of History of Ukraine,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.
(Ukraine, Drohobych) vfutala@ukr.net***THE POLICY OF POLISH GOVERNMENTS CONCERNING UKRAINIANS IN THE 20s –
30s OF THE XX CENTURY: THE VISION OF POLISH HISTORIANS**

In the context of the official policy of the national memory which is carried out in Ukraine and Poland today, the problem of unbiased interpretation of the nonsimple relations of the Ukrainians and Poles in the first half of the XX century, particularly, in the interwar period of the twentieth century, is very topical. The topicality of this problem has sharply grown up in connection with the complication of the political relations between the two neighbouring states after the acceptance of the resonant law on the Institution of national memory by the Polish parliament on February 1st, 2018. The basic idea of the article is to find out the condition, completeness and reliability of the study by the Polish historians of the national policy of Polish governments concerning the Ukrainians in the interwar period of the XX century.

The author defines the stages and features of development of the theme in different socio-cultural conditions, opens the conceptual bases and factological fullness of concrete historical researches, summarizes the results of search work of the Polish scientists, and points out a circle of insufficiently studied questions and perspective directions of further scientific researches in the field.

The author argues that, in general, Polish historians have well investigated such questions, as economic and social situation of the Ukrainians of Galicia, Western Volhynia, the Holm Land and Southern Podlashia, the Ukrainian-Polish dialogue of the 1930s, the ideology of the educational policy of Polish governments, the condition of Ukrainian schooling, the Volhynian experiment of voivode H. Yuzevsky, the policy of the governments of the Second Rzeczpospolita Polska concerning the Orthodox Church, etc.

However, the Polish historians should impartially and in a complex way consider the reasons (political, social, economic, cultural, religious, etc.) which led to a tension in the Ukrainian-Polish mutual relations in the interwar period of the twentieth century. It will help the Polish ruling elite and to better understand the sources of the Volhynian tragedy of 1943, which, after all, has today become a problem of the highest degree of politicisation in Poland.

There remains an absolute must to strengthen the terminology. For example, while the national Polish historians once defined the emancipating competitions of the western Ukrainians headed by a legal political group by the term «the Ukrainian national movement» («ukraiński ruch narodowy»), now – along with it – they use (honestly speaking, such other definitions are infrequent) the term «national separatism» or «ruch narodowo-nacjonalistyczny». He ques-

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом Ф77/80-2018.

tions of culture, religion, and formation of the national consciousness of the Ukrainians can become a wide field for further scientific researches important for the understanding of the Ukrainian-Polish mutual relations.

Key words: Polish historiography, historiographic source, Ukrainian-Polish relations, the Second Rzeczpospolita Polska, Galicia, Western Volhynia, the Holm Land, Pidlashia.

Постановка проблеми. У контексті офіційної політики національної пам'яті, що здійснюється сьогодні в Україні та Польщі, злободенною є проблема об'єктивного висвітлення непростих стосунків українців і поляків у першій половині XX ст., зокрема у міжвоєнне двадцятиліття. Це сприятиме виробленню правильних уявлень про тогочасні події у громадській думці обох країн, формуванню належних висновків, щоб позбутися образ і звинувачень, а відтак, гармонізації сучасних українсько-польських взаємин. Актуальність цієї проблеми різко зросла у зв'язку з ускладненням політичних відносин між двома сусідніми державами після ухвалення польським парламентом 1 лютого 2018 р. резонансного закону «Про внесення змін у Закон про Інститут національної пам'яті».

Аналіз досліджень. Задекларована нами тема майже не вивчена в історіографічному аспекті. У нашому розпорядженні є лише декілька статей, в яких узагальнено досягнення польської історичної науки від середини XX до початку XXI ст. у дослідженні польсько-українських стосунків міжвоєнного періоду XX ст. (Torzecki, 1998; Koko, 2000; Линкевич, 2008). Так, відзначено, що історики народної Польщі в основному звертали увагу на такі питання, як політико-правове становище українців у Другій Речі Посполитій, політика польських урядів щодо національних меншин, ліво-радикальний рух тощо. Після 1989 р. у поле зору дослідників потрапили різні аспекти української суспільно-політичної думки, становище українців на Лемківщині, Надсянні, Холмщині та Підляшші. Отже, представники польської історіографії визначили тільки загальні контури аналізу наукової проблеми, причому, нерідко залишаючи поза увагою провідні ідеї історичних творів.

Мета статті – з'ясувати стан, повноту і достовірність вивчення польськими істориками національної політики польських урядів щодо українців у міжвоєнний період XX ст.

Виклад основного матеріалу. Перші кроки у дослідженні аналізованої проблеми були зроблені вже у 1920 – 1930-х рр. Українське питання перебувало у полі зору польських публіцистів, праці яких були забарвлені виразними політичними тенденціями. Представники ендецького напрямку С. Грабський, Р. Дмовський, С. Гертих та ін., окреслюючи візію національної держави, пропонували – і як політичні діячі прагнули реалізувати – політику інкорпорації, відкритої колонізації й колонізації захоплених українських земель (Grabski, 1923; Grabski, 1925; Dmowski, 1925; Gertych, 1932). Натомість діячі пілсудського табору – Т. Голувко, Л. Василевський та ін. – бачили можливість асиміляції українців й залучення їх до співпраці з Польською державою шляхом надання їм певних прав у рамках автономії в Східній Галичині і самоврядування на Волині (Hołowko, 1922; Hołowko, 1924; Hołowko, 1926; Wasilewski, 1934). Найбільш відомий представник «українофілів» Т. Голувко, без сумніву, лукавив, висунувши тезу про неможливість утвердження української державності у цьому краї з огляду на чисельну меншість українців (Hołowko, 1922: 27).

Привертає увагу доробок публіцистів, які входили до групи часопису «Польсько-український бюлетень» (виходив з 1932 р. під патронатом II Відділу (контррозвідки) Генерального штабу Польщі і пропагував потребу позитивної політики в українському питанні й ідею українсько-польської співпраці). Наприклад, О. Бохенський засуджував політику асиміляції українців, прихильно ставився до поміркованого курсу Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), намагався представити збірний підхід польських неоконсерваторів до розв'язання українського питання у Другій Речі Посполитій (Bocheński et al., 1938: 17–23). Необхідною передумовою мирного польсько-українського співжиття він уважав відмову від стереотипу про штучність і політичну незрілість українського національного руху та визнання його вагомою політичною силою, здатною спрямувати потенціал українського суспільства у річище польсько-української співпраці (Bocheński et al., 1938: 30).

Інший відомий представник польських консерваторів граф С. Лось, також прагнув збагнути польсько-українські взаємини. 1931 р. вийшла його брошура «За конструктивну політику на Червоній Русі», яка невдовзі була перекладена українською мовою і видана у Львові (Лось, 1932а). У праці автор закликав польський уряд піти на поступки українському населенню Галичини, дати йому змогу розвиватися, спираючись на досягнення європейської культури та християнські цінно-

сті. Водночас він апелював до українців визнати Польську державу і розвивати національне життя для майбутньої незалежної України, оскільки в даний час, на його погляд, не було сприятливих умов для реалізації національної ідеї. Ці думки були далі розвинуті в іншій брошурі: 1) Польща не винна у тому, що у 1918 – 1920 рр. не постала незалежна Україна; 2) всяка зміна нинішнього статус-кво Польщі буде для українців «лиховісною»; 3) у разі поразки Польщі «до більшовицького котла влетить та єдина гілка українського народу, яка може вважати, що збудує майбутнє своєму народові на засадах європейської і християнської цивілізації»; 4) українці в будь-якому випадку зобов'язані підтримувати зовнішню політику Польщі; 5) якщо українці не можуть мати своєї держави, то чи не краще, щоб у Польщі їх було якнайбільше та ін. (Лось, 1932b: 32–49).

У Польській Народній Республіці від середини 1940-х до кінця 1960-х рр. україністика перебувала у стані стагнації. Очевидно, однією з причин цього було те, що у пам'яті тодішнього покоління свіжими ще були події українсько-польського протистояння на Волині й Галичині 1940-х рр. Потрібно була певна історична дистанція, щоб осмислити їх, з одного боку, на рівні наукової аргументованості, а з іншого – задля історичної легітимізації комуністичного режиму. Якісні зміни наступили у 70 – 80-х рр. ХХ ст., коли у польській історіографії відбулася переоцінка національної політики Другої Речі Посполитої. Примітно, що праці польських учених, на відміну від досліджень їхніх радянських колег, відзначилися багатшою джерельною базою та нестандартними оцінками-висновками. Наприклад, твердження А. Хойновського, що «в національній політиці СРСР від 1929 р. запанував централістський курс» (Chojnowski, 1979: 173) було немислиме в радянській історичній науці. Оригінальною є й інша теза автора: більшість українців опинилися у складі відродженої Польської держави всупереч своїй волі (Chojnowski, 1979: 5). Історики менш-більш зважено, без зайвих емоцій, не забуваючи при цьому про класово-партійні та національні інтереси, аналізували політику Польщі щодо українців, процес становлення і розвитку українських політичних середовищ.

Такого роду праці вийшли з-під пера М. Папежинської-Турек. У монографії 1979 р. вона акцентувала увагу на чинники, що висунули українське питання на перше місце у національній політиці урядів Другої Речі Посполитої (чисельність українського населення, рівень його національної свідомості, схрещення різних рацій щодо розв'язання питання приналежності Східної Галичини і Західної Волині, наростання в українському суспільстві політичних, господарських і навіть релігійних суперечностей) (Papierzyńska-Turek, 1979: 5).

В іншій монографії предметом дослідження М. Папежинської-Турек стала політика урядів Другої Речі Посполитої щодо Православної церкви. Авторка переконливо довела, що у ревіндекаційній акції на Волині і Холмщині виразно простежувалася ідея полонізації (Papierzyńska-Turek, 1989: 260–273). Політиці навернення місцевого населення до католицизму чинили активний опір українські духовні та світські діячі, зокрема депутати польського парламенту. Іншим напрямом політики Варшави щодо Православної церкви була неоунійна акція, яка мала більший успіх на Волині і менший на Холмщині. Дослідниця звернула увагу на те, що назагал результати були неспівмірно малими у порівнянні із зусиллями її організаторів та резонансом, який вона викликала у суспільстві. Так, у кульмінаційний її період (1934) було створено 45 парафій із 59-ти представниками духовенства і близько 18-ти тис. парафіян (Papierzyńska-Turek, 1989: 415). Щоправда, ця статистика не подає відомостей про число українців, навернених в унію. Значне місце у монографії відведено показу змагань українців за надання Православної церкві національного характеру. Український релігійний рух, як правильно зауважила дослідниця, виріс на ґрунті історичної практики та у зв'язку із розвитком суспільної свідомості й потреби пошуку національної самоідентичності. Проте М. Папежинська-Турек не завжди була послідовною у своїх міркуваннях. Віддавши належне потужному українському національному рухові, історик водночас зазначила, що, з точки зору тогочасної польської влади, він містив у собі небезпечні «сепаратистські тенденції». Тому, на її думку, з метою інтеграції східних земель найменш небезпечним було збереження російського характеру церкви, адаптованої до нових політичних реалій. Адже російськість в умовах незалежної Польської держави і політичних змін у Росії (для якої православ'я в Польщі втратило колишнє значення) не становила жодної загрози. Утримуючи свій колишній характер, церква не мала шансу стати політичною силою з широкими впливами (Papierzyńska-Turek, 1989: 304). Як бачимо, об'єктивність авторки у висвітленні українського питання закінчилася там, де справа дійшла до польських національно-державних інтересів.

У полі зору А. Хойновського перебувало питання українського університету. Згідно з його спостереженнями, польські урядові кола не мали наміру реалізувати закон про воєводське самоврядування у частині створення автономного українського вищого навчального закладу. Не було в уряді й великого бажання протистояти шовіністичним настроям поляків, особливо польських мешканців Львова, Станіслава й Перемишля. «Його політиці у питанні українського університету, – писав автор, – притаманна скоріше турбота представити справу у спосіб корисний для пропагандистських цілей і без обмеження польського стану володіння на сході країни, ніж бажання заспокоїти українські прагнення» (Chojnowski, 1979: 62–63).

Крім того, А. Хойновський слушно потрактував справу українського університету у 1920-х рр. як символ неможливості польсько-українського порозуміння. Але викликає подив авторська теза, що на позицію польського уряду, окрім іншого, вплинула «відсутність доброї волі українських політичних кіл» (Chojnowski, 1979: 67). Хіба можна говорити про якусь «добру волю», якщо польська влада прагнула з самого початку (уряд В. Вітоса) створити щось подібне на український вищий навчальний заклад у складі Варшавського, а невдовзі (уряд В. Грабського) – Ягеллонського (Краків) університетів. Навіть тоді відомий польський політик і публіцист Т. Голувко висловився за створення українського університету у Львові. До того ж, польська влада вдалася до тактики систематичних переслідувань викладачів і студентів Українського таємного університету та Української політехнічної школи, що призвело в кінцевому підсумку до їх заборони.

Одне з пріоритетних місць у науковому доробку А. Хойновського посів українсько-польський діалог. Як правильно зауважив історик, еволюцію політичного курсу українського політикуму започаткував 1930 рік. Однак для порозуміння у 1931 р. ще бракувало «сприятливого клімату» (Chojnowski, 1979: 173–176). Лише після чергового загострення українсько-польських стосунків у 1934 р. УНДО активізувало нормалізаційну політику. Цьому сприяли також вихід із партії групи Д. Паліва і прагнення Об'єднання виступати у ролі єдиного представника українського народу (Chojnowski, 1979: 203–204). Не втратили свого значення зроблені Хойновським оцінки волинського експерименту воєводи Г. Юзевського, а відтак і діяльності Волинського українського об'єднання (ВУО). На переконання дослідника, партія не зуміла охопити своїми впливами широкі верстви населення через сильний вплив інших політичних сил («Сельроб»), малу популярність керівників ВУО, важке економічне становище селянства краю і незначні успіхи на ниві боротьби за українське шкільництво. «Окрім видимості пружності й активності, – резюмував Хойновський, – ВУО залишалося організацією у значенні радше моральному, ніж реальному» (Chojnowski, 1979: 178–179).

Велику фактографічну цінність має праця С. Мауерсберга, у якій зроблено детальний аналіз стану українського шкільництва в міжвоєнній Польщі (Mauersberg, 1968). За підрахунками автора, лише в 1925/26 навчальному році кількість українських шкіл зменшилася на 1253, натомість зросло число т. зв. утраквістичних на 1359 (від 103 до 1462). Польські учні у двомовних школах становили 9,5 %, а українські – 88,2 % (Mauersberg, 1968: 78). Праця Мауерсберга показує важкий шлях українських дітей до народної школи. На перешкоді стояли різні адміністративні утиски – складання батьками декларацій щодо мови викладання, непедагогічний підхід в утраквізації, непропорційне співвідношення навчальних годин польської і української мов тощо (Mauersberg, 1968: 74, 76). Полонізація шкільництва сильно вдарила і по Волині, де, згідно із шкільним законом від 1924 р., мало бути (враховуючи чисельність українців) 783 українські школи замість 7, утраквістичних 253 замість 517, а польських шкіл 337 замість 849 (Mauersberg, 1968: 81). Автор також звернув увагу на те, що в Краківському і Люблінському воєводствах, де не діяв Lex Grabski, шкільництво не зазнало змін, тобто українці були позбавлені можливості навчати своїх дітей рідною мовою.

М. Папежинська-Турек констатувала, що в міру ліквідації державних шкіл з українською мовою викладання активізувалися різні українські культурні організації, які мали на меті пробуджувати національну свідомість корінного населення краю, поширювати історичні і географічні знання, прищеплювати любов до читання книг, підносити фаховий рівень, аграрну культуру тощо (Papieżyńska-Turek, 1979: 88).

Предметом дослідження П. Ставецького стало питання про роль війська у політичному житті Польщі після смерті Ю. Пілсудського. Автор довів, що увага військових кіл була зосереджена на відродженні у південно-східних воєводствах маломаєтної шляхти. Ця акція називалася «кампанією

повернення втраченої власності». Другий район, який став об'єктом насильницьких дій центральної влади, – Холмщина. Тут намагалися схилити православне населення до переходу в католицьке віросповідання (Stawecki, 1969: 160–210).

Підсумком вивчення українського питання у Польщі 1923 – 1929 рр. можна вважати монографію Р. Тожецького, що побачила світ наприкінці 1980-х рр. Історик узагальнив доробок своїх попередників, опрацював багато архівних фондів, використав праці дослідників української діаспори. Книга приваблює не тільки нововіднайденими історичними фактами, а й авторськими розмірковуваннями. Щоправда, Р. Тожецький (так само, як і М. Папежинська-Турек) навіть читачеві думку, що українське питання у міжвоєнній Польщі не мало шансів бути розв'язаним у формі територіальної автономії через те, що не було умов для федералізації країни. Крім того, на заваді стояли менталітет поляків та історична традиція (Torzecki, 1989: 49).

Предметом великої уваги вчених стала проблема наростання напруженості в польсько-українських взаєминах на зламі 20 – 30-х рр. ХХ ст. До найбільш резонансних антипольських виступів віднесено саботажницьку акцію 1930 р., організовану Українською військовою організацією (УВО) та Організацією українських націоналістів (ОУН). Масові хвилювання західних українців розглядалися у площині господарської кризи того часу і стверджувалося, що важким економічним становищем скористалася ОУН «для проби сил».

Польські історики засудили не тільки терористичну діяльність УВО та ОУН, а й каральну акцію силових структур держави проти українського населення. Зокрема, Р. Юрись і Т. Шафар правильно зазначили, що дії ОУН були лише приводом до пацифікації. «Насправді, – писали історики, – йшлося про ліквідацію українського визвольного руху, легального і нелегального» (Jurys, Szafar, 1971: 307). Подібну думку висловив А. Хойновський: пацифікація Галичини була своєрідною формою передвиборчої кампанії уряду. Оцінюючи політику «втихомирення» під кутом зору – хто виграв і хто програв від подій 1930 р., дослідник дійшов висновку, що політичну перемогу здобула УВО-ОУН. «Були досягнуті, – писав Хойновський, – дві принципові мети цієї організації у вигляді зросту напруження і зміцнення настроїв ненависті щодо держави, а також надання українському питанню широкого міжнародного розголосу» (Chojnowski, 1979: 159). Дослідник життя і діяльності Ю. Пілсудського А. Гарліцький, погодившись з висновком Хойновського, додав: «зламавши опір українців, уряд досяг піррової перемоги» (Garlicki, 1989: 590).

Ще один напрям досліджень – політика польських урядів щодо розвитку української кооперації. Окремих аспектів цієї проблеми торкнулася М. Папежинська-Турек, яка цілком слушно розглядала кооперацію як основну форму організації господарського життя українців. На її думку, головною метою українського кооперативного руху було економічне піднесення земель, заселених українцями, а згодом і «політичне посилення» (Papieżynska-Turek, 1979: 80). Р. Тожецький поряд із діяльністю кооперативів, що належали до Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК), детальніше висвітлює діяльність товариства «Сільський господар». Автор вказав на нерівномірність розвитку української кооперації: у Галичині цей рух був активніший, ніж на Волині. Такий стан він пояснював тим, що адміністрація Волинського і Поліського воєводств намагалася ізолювати місцевих кооператорів від впливу РСУК, чинила різні адміністративні утиски. За даними історика, у Польщі 1929 р. на 10 тис. жителів припадало тільки 3,6 кооперативу, тоді як у трьох південно-східних воєводствах (у РСУК) – аж 7,3 кооперативу (Torzecki, 1989: 280). Вказуючи на труднощі в їх діяльності, автор підкреслив насамперед брак власних коштів. Що стосується допомоги з боку уряду, то, на думку Р. Тожецького, вона була надто скромною, і на підтримку держави могли розраховувати лише ті українські кооперативи, які не загрожували польським національним інтересам (Torzecki, 1989: 284).

Про дискримінаційну політику польської влади щодо української кооперації писали також В. Русінський, З. Ландау і Є. Томашевський. Щоправда, автори, так само, як М. Папежинська-Турек чи Р. Тожецький, в основному висвітлювали розвиток українських кооперативних організацій Галичини, а Волинь згадували епізодично. Цю прогалину дещо заповнила монографія В. Менджецького (Mędrzecki, 1988), в якій у загальних рисах охарактеризовано господарський стан Волинського воєводства, проаналізовано розвиток окремих галузей промисловості, сільського господарства, зроблено висновок щодо місця і значення кооперації в соціально-економічному, суспільно-політичному і

культурному житті. За спостереженнями автора, після позбавлення волинських кооперативів організаційної опіки РСУК, українська кооперація в краю почала занепадати.

Після 1989 р. польська історіографія не зазнала таких глибоких змін, як, скажімо, в Україні. В інтелектуальному плані в Польщі збереглася наступність поколінь. Реальний методологічний плюралізм, який вже існував, був підтверджений скасуванням партійного диктату і цензури. Порівняно з попереднім історіографічним періодом значно розширилася українська проблематика, збагачується джерельна база досліджень, у т. ч. завдяки поступу у справі публікації документів. Характерно, що коло науковців, які беруть участь у процесі формування знань про Україну, розширилося за рахунок представників молодшої генерації істориків.

Задекларована нами проблема частково знайшла відображення в синтетичних працях Т. Ольшанського, А. Хойновського, В. Серчика з історії України та К. Гринберга й Б. Шпренгеля з українсько-польських взаємин протягом Х – XX ст. Проте найбільш характерною рисою сучасної польської україністики є розвиток фахових досліджень.

До провідних фахівців польського соціалістичного руху належить Е. Коко. У монографії 1991 р. (Коко, 1991) і наступних публікаціях він намагався довести конструктивізм концепції територіальної автономії українських земель у складі Польщі, яку пропагувала Польська соціалістична партія (ППС). Однак на перешкоді реалізації цієї ідеї, на його думку, стояли не тільки урядові кола Польщі, а й більшість українських політичних сил. Ігнорування останніми пепеєсівської програми – це результат молодості українського національного руху, характерними рисами якого були «максималізм програмних цілей і брак схильності до компромісу» (Коко, 1991: 60).

Дискусії з приводу трагічних подій на Волині влітку 1943 р. змусили окремих істориків звернути погляд на суспільно-політичну ситуацію в краї у міжвоєнний період. Так, В. Філяр слушно зауважив, що національна політика Польщі здійснювалася за старою формулою ягеллонської ідеї без врахування умов, що склалися після Першої світової війни (Filar, 2005: 248). Водночас дослідник, як й інші історики (А. Айненкель, З. Запоровський, К. Гринберг, Б. Шпренгель), намагається виправдати політику польських урядів на Волині. Наприклад, примітивним є таке твердження: «Українське населення одержало можливість суспільного, політичного, господарського і культурного розвитку, що в кінцевому підсумку спричинилося до пробудження серед українців Волині національного почуття, а відтак розвитку націоналістичного руху» (Filar, 2005: 256).

Чи не першим спробував реабілітувати політику Другої Речі Посполитої щодо західних українців А. Айненкель (Інститут історії Польської академії наук). На II Міжнародному історичному семінарі «Українсько-польські взаємини у 1918 – 1947 рр.» (Варшава, 1997) він заявив: у світлі подій, що мали місце на цих теренах під час Другої світової війни, варто називати дії польської влади не пацифікацією, а репресивно-відплатною акцією (Ajnenkiel, 1998: 24). Подібної думки дотримуються й інші польські дослідники (Mazur, 2001: 7).

Дальшого розвитку набула проблема ставлення польської влади до українського кооперативного руху. Так, М. Сич навів низку аргументів, які засвідчують соціальну та націєтворчу функції української кооперації (Sycz, 1992). Тому, ствердив автор, польська влада, – як центральна, так і на місцях, із самого початку старалася підпорядкувати її своєму впливу. Цій меті слугували затверджені польським парламентом у 1934 р. зміни до закону про кооперацію. У результаті РСУК утратив 423 кооперативи, у т. ч. у Волинському воєводстві – 308, Люблінському – 69, Поліському – 25 і Краківському – 21. Проте набагато більшими були втрати політичні: у 1934 р. польська влада «знищила єдиний український інституційний міст, який з'єднував українців Східної Галичини з рештою українських етнічних земель у Польщі, серед яких ключове місце посідала Волинь». Тільки українська кооперація, продовжує розмірковування дослідник, через свій ревізійний зв'язок єднала практично ціле українське суспільство в Другій Речі Посполитій. Зміни до закону про кооперацію яскраво продемонстрували справжню мету «волинської програми» воєводи Г. Юзевського (Sycz, 1992: 43–44).

До питання дискримінаційної політики польської влади в освітній сфері та правового статусу українських шкіл звернулися Є. Дорошевський, Г. Купріянович, Й. Майхжик-Мікула, М. Сирник, З. Трацевич, Т. Броварек і Г. Халупчак та ін. Наприклад, Є. Дорошевський показав, що, згідно із шкільним законом 1924 р., Люблінщина, на відміну від української Галичини й Західної Волині, була позбавлена можливості створювати навіть утравістичні (двомовні) школи. Через це діти укра-

їнських родин не могли отримати бодай мінімальних знань з мови, якою послуговувалися вдома. За цих умов велику роль відігравала позашкільна освіта, яка знайшла втілення у діяльності громадського товариства «Рідна хата» (Doroszewski, 2000: 178).

Виділимо ще один напрям історичних студій – політика Польщі щодо Східної Галичини аж до рішення Ради послів держав Антанти. Наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. ця тема стала предметом вивчення З. Закс, а сьогодні Л. Мрочки, Я. Пісулінського та ін. Автори відзначають конструктивізм програми Ю. Пілсудського щодо українського питання, яка через низку причин не була реалізована. Та все ж тоді у східній політиці Другої Речі Посполитої реалістичніше виглядала платформа Народно-демократичної партії. Проте, як справедливо зауважив Я. Пісулінський, територіальні надбання ендеків позначилися «фатально на майбутніх польсько-українських взаєминах, про що переконливо свідчать трагічні події II світової війни» (Pisuliński, 2004: 397).

Висновки. Отже, аналізована проблема пройшла у своєму розвитку три етапи. У 20 – 30-х рр. ХХ ст. відбувся процес нагромадження первинних знань про політику урядів Другої Речі Посполитої щодо українців. У період існування народної Польщі означена проблема стала в епіцентрі уваги фахових істориків. Наукові роботи, що з'явилися у 1970 – 1980-х рр., відзначилися багатством фактологічного матеріалу, значним рівнем аналітики й об'єктивності, але водночас написані з виразним ухилом у бік «полоноцентризму». Ці традиції наукового пошуку не втратили свого значення і на сучасному етапі (від 1989 р. дотепер) розвитку польської україністики.

Нааявні історіографічні джерела засвідчують, що польські історики в основному задовільно дослідили такі питання, як соціально-економічне становище українців Галичини, Західної Волині, Холмщини і Південного Підляшшя, українсько-польський діалог 1930-х рр., ідеологія освітньої політики польських урядів, стан українського шкільництва, волинський експеримент воєводи Г. Юзевського, політика урядів Другої Речі Посполитої щодо Православної церкви тощо. Однак польським історикам варто комплексно й неупереджено розглянути причини (політичні, соціальні, економічні, культурні, релігійні та ін.), які призвели до напруження українсько-польських взаємин у міжвоєнне двадцятиліття. Це допоможе правлячій польській еліті та пересічним полякам краще зрозуміти витoki Волинської трагедії 1943 р., адже ця проблема сьогодні (головне – в умовах війни українського народу проти російської агресії) досягла найвищого ступеня політизації в Польщі.

Існує нагальна потреба усталити термінологію. Наприклад, якщо визвольні змагання західних українців, очолювані легальним політичним табором, історики народної Польщі окреслювали терміном «український національний рух» («ukraiński ruch narodowy»), то тепер поряд з ним уживаються (щоправда, рідше) інші дефініції, як от: «національний сепаратизм» чи «ruch narodowo-nacjonalistyczny». Широким полем подальших наукових пошуків, важливих для розуміння українсько-польських взаємин, можуть стати питання культури, релігії, формування національної свідомості українців. Причому, вагомих результатів тут можна досягти лише за умови здійснення міждисциплінарних досліджень проблеми та врахування досягнень українських гуманітаріїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Линкевич, 2008 – Линкевич О. Польско-украинские отношения межвоенного периода в современной польской историографии // Белоруссия и Украина: История и культура. Ежегодник 2005/2006. Москва, 2008. С. 360–386.
- Лось, 1932a – Лось С. За конструктивну політику на Червоній Русі. Львів, 1932. 84 с.
- Лось, 1932b – Лось Ст. Міжнародне положення Польщі та Галицькі українці. Львів, 1932. 72 с.
- Ajnenkiel, 1998 – Ajnenkiel A. Polityka Polski w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym. Wybrany problemy // Polska – Ukraina: trudne pytania. Materiały II międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918 – 1947», Warszawa, 22–24 maja 1997. Warszawa KARTA, 1998. T. 1–2. S. 11–28.
- Bocheński et al., 1938 – Bocheński A., Łoś S., Bączkowski W. Problem polsko-ukraiński w ziemi czerwieńskiej. Warszawa, 1938. 243 s.
- Chojnowski, 1979 – Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921 – 1939. Wrocław, 1979. 262 s.
- Dmowski, 1925 – Dmowski R. Polityka polska i odbudowanie państwa. Warszawa, 1925. 533 s.
- Doroszewski, 2000 – Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918 – 1939. Lublin, 2000. 338 s.

- Filar, 2005 – Filar W. Kwestia ukraińska w okresie międzywojennym (1918 – 1939) // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 13: Україна у Другій світовій війні: українсько-польські студії. Львів, 2005. С. 245–259.
- Garlicki, 1989 – Garlicki A. Józef Piłsudski. 1867 – 1935. Warszawa, 1989. 721 s.
- Gertych, 1932 – Gertych J. O program polityki kresowej. Warszawa, 1932. 145 s.
- Grabski, 1923 – Grabski S. Uwagi o bieżącej historycznej chwili Polski. Warszawa, 1923. 160 s.
- Grabski, 1925 – Grabski S. Z zagadnień polityki narodowo-państwowej. Warszawa, 1925. 132 s.
- Hołówko, 1922 – Hołówko T. Kwestia narodowościowa w Polsce. Warszawa, 1922. 38 s.
- Hołówko, 1926 – Hołówko T. Metody i drogi sanacji stosunków we Wschodniej Galicji i województwach wschodnich // *Droga*. 1926. № 6–7. S. 46–55.
- Hołówko, 1924 – Hołówko T. Minimalny program polityki polskiej we wschodniej Galicji i na tzw. «kresach» // *Droga*. 1924. № 10. S. 4–17.
- Juryś, Szafar, 1971 – Juryś R., Szafar T. Pitaval polityczny. 1918 – 1939. Warszawa, 1971. 548 s.
- Koko, 2000 – Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918 – 1939 // *Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku*. Kraków, 2000. S. 132–145.
- Koko, 1991 – Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk, 1991. 234 s.
- Mauersberg, 1968 – Mauersberg S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918 – 1939. Wrocław, 1968. 230 s.
- Mazur, 2001 – Mazur G. Problem pacyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r. // *Zeszyty Historyczne*. Paryż, 2001. Z. 135. S. 3–39.
- Mędrzecki, 1988 – Mędrzecki W. Województwo wołyńskie 1921 – 1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1988. 203 s.
- Papierzyńska-Turek, 1989 – Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia. 1918–1939. Warszawa, 1989. 484 s.
- Papierzyńska-Turek, 1979 – Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922 – 1926. Kraków, 1979. 391 s.
- Pisuliński, 2004 – Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918 – 1923. Wrocław, 2004. 444 s.
- Stawecki, 1969 – Stawecki P. Następcy Komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935 – 1939. Warszawa, 1969. 322 s.
- Sycz, 1992 – Sycz M. Spółdzielczość ukraińska w II Rzeczypospolitej a nowelizacja ustawy o spółdzielniach (1934 r) // *Dzieje Najnowsze*. 1992. № 4. S. 37–44.
- Torzecki, 1989 – Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989. 468 s.
- Torzecki, 1998 – Torzecki R. Na temat historiografii stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918 – 1956 // *Dzieje Najnowsze*. 1998. № 3. S. 103–111.
- Wasilewski, 1934 – Wasilewski L. Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe. Warszawa, 1934. 146 s.

REFERENCES

- Linkevich, 2008 – Linkevich O. Polsko-ukraińskie otnosheniya mezhoennogo perioda v sovremennoy polskoy istoriografii [Polish-Ukrainian relations of the interwar period in modern Polish historiography] // *Belorussiya i Ukraina: Istoriya i kultura. Yezhegodnik 2005/2006*. – Moskva, 2008. – S. 360–386 [in Russian]
- Los, 1932a – Los S. Za konstruktyvnu polityku na Chervonii Rusi [For a constructive policy in the Red Rus]. Lviv, 1932. 84 s. [in Ukrainian]
- Los, 1932b – Los St. Mizhnarodne polozhennia Polshchi ta Halytski ukraintsi [The international position of Poland and the Ukrainian Galicians]. Lviv, 1932. 72 s. [in Ukrainian]
- Ajnenkiel, 1998 – Ajnenkiel A. Polityka Polski w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym. Wybrany problem [Polish policy towards the Ukrainians in the interwar period. Selected problems] // *Polska – Ukraina: trudne pytania. Materiały II międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunkipolsko-ukraińskie w latach 1918 – 1947»*, Warszawa, 22–24 maja 1997. Warszawa KARTA, 1998. T. 1–2. S. 11–28 [in Polish]
- Bocheński et al., 1938 – Bocheński A., Łoś S., Bączkowski W. Problem polsko-ukraiński w ziemi czerwieńskiej [The Polish-Ukrainian problem in the Red Rus lands]. Warszawa, 1938. 243 s. [in Polish]
- Chojnowski, 1979 – Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921 – 1939 [The concept of national policy of Polish governments in 1921 – 1939]. Wrocław, 1979. 262 s. [in Polish]
- Dmowski, 1925 – Dmowski R. Polityka polska i odbudowanie państwa [Polish policy and the rebuilding of the state]. Warszawa, 1925. 533 s. [in Polish]
- Doroszewski, 2000 – Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918 – 1939 [Education and cultural life of the Ukrainian community in the Lublin land in the years 1918 – 1939]. Lublin, 2000. 338 s. [in Polish]

Filar, 2005 – Filar W. Kwestia ukraińska w okresie międzywojennym (1918 – 1939) [Ukrainian question in the interwar period (1918–1939)] // Ukraina: kulturalna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vyp. 13: Ukraina u Druhii svitovii viini: ukraińsko-polski stosunki. Lviv, 2005. S. 245–259 [in Polish]

Garlicki, 1989 – Garlicki A. Józef Piłsudski. 1867 – 1935 [Jozef Pilsudski. 1867 – 1935]. Warszawa, 1989. 721 s. [in Polish]

Gertych, 1932 – Gertych J. O program polityki kresowej [On the policy of the borderland program]. Warszawa, 1932. 145 s. [in Polish]

Grabski, 1923 – Grabski S. Uwagi o bieżącej historycznej chwili Polski [Remarks on the current historical moment of Poland]. Warszawa, 1923. 160 s. [in Polish]

Grabski, 1925 – Grabski S. Z zagadnień polityki narodowo-państwowej [The issues of national and state policy]. Warszawa, 1925. 132 s. [in Polish]

Hołówko, 1922 – Hołówko T. Kwestia narodowościowa w Polsce [The nationality question in Poland]. Warszawa, 1922. 38 s. [in Polish]

Hołówko, 1926 – Hołówko T. Metody i drogi sanacji stosunków we Wschodniej Galicji i w województwach wschodnich [Methods and ways of sanation of the relations in eastern Galicia and eastern provinces] // Droga. 1926. № 6–7. S. 46–55 [in Polish]

Hołówko, 1924 – Hołówko T. Minimalny program polityki polskiej we wschodniej Galicji i na tzw. «kresach» [The minimum program of Polish policy in eastern Galicia and the so-called «borderland»] // Droga. 1924. № 10. S. 4–17 [in Polish]

Juryś, Szafar, 1971 – Juryś R., Szafar T. Pitaval polityczny [A political chronicle]. 1918 – 1939. Warszawa, 1971. 548 s. [in Polish]

Koko, 2000 – Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918 – 1939 [Polish historiography after 1989 about Polish-Ukrainian relations in the years 1918 – 1939] // Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku. Kraków, 2000. S. 132–145 [in Polish]

Koko, 1991 – Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918 – 1925 [The free with the free. PPS towards the Ukrainian question in the years 1918 – 1925]. Gdańsk, 1991. 234 s. [in Polish]

Mauersberg, 1968 – Mauersberg S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918 – 1939 [General education for national minorities in Poland in the years 1918 – 1939]. Wrocław, 1968. 230 s. [in Polish]

Mazur, 2001 – Mazur G. Problem pacyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r. [The problem of the pacification of Eastern Małopolska in 1930] // Zeszyty Historyczne. Paryż, 2001. Z. 135. S. 3–39 [in Polish]

Mędrzecki, 1988 – Mędrzecki W. Województwo wołyńskie 1921 – 1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych [Volhynia voivodeship in 1921 – 1939. Elements of civilization change, social and political]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1988. 203 s. [in Polish]

Papierzyńska-Turek, 1989 – Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia. 1918 – 1939 [Between tradition and reality. State to Orthodoxy. 1918 – 1939]. Warszawa, 1989. 484 s. [in Polish]

Papierzyńska-Turek, 1979 – Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922 – 1926 [The Ukrainian issue in the Second Polish Republic 1922 – 1926]. Kraków, 1979. 391 s. [in Polish]

Pisuliński, 2004 – Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918 – 1923 [Not only Petlura. The Ukrainian question in Polish foreign policy in the years 1918 – 1923]. Wrocław, 2004. 444 s. [in Polish]

Stawecki, 1969 – Stawecki P. Następcy Komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935 – 1939 [The successors of the commandant. The army and the internal policy of the Second Polish Republic in the years 1935 – 1939]. Warszawa, 1969. 322 s. [in Polish]

Sycz, 1992 – Sycz M. Spółdzielczość ukraińska w II Rzeczypospolitej a nowelizacja ustawy o spółdzielniach (1934 r) [Ukrainian cooperation in the Second Polish Republic and the amendment of the law on cooperation (1934)] // Dzieje Najnowsze. 1992. № 4. S. 37–44. [in Polish]

Torzecki, 1989 – Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923 – 1929 [Ukrainian question in Poland in the years 1923 – 1929]. Kraków, 1989. 468 s. [in Polish]

Torzecki, 1998 – Torzecki R. Na temat historiografii stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918 – 1956 [On the historiography of Polish-Ukrainian relations in the years 1918 – 1956] // Dzieje Najnowsze. 1998. № 3. S. 103–111. [in Polish]

Wasilewski, 1934 – Wasilewski L. Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe [The Ukrainian question as an international issue]. Warszawa, 1934. 146 s. [in Polish]

Стаття надійшла до редакції 8.04.2018 р.